

שרידים מספר בית מועד לרבנו דוד הכוכבי

מגדולי פרובינצא בשלהי תקופת הראשונים היה רבינו דוד הכוכבי. לשיבתו נהרו חכמי ספרד וצרפת והוא נתפרסם גם כחכם בענייני אמונה ודת ומשכיל בכל מדע. את חבורו הגדול קרא "קרית ספר", וחלקו ל"מגדלים" "בתים" ו"רחבה שאחורי הבתים". מבחינה עניינית הוא הולך בדרכו של הרמב"ם. "מגדל דוד" על אמונה – בעקבות ה"מורה נבוכים", "מגדל דוד" על מצוה – בעקבות ספר המצוות: שנים עשר ה"בתים" מקבילים לספרי היד החזקה, ועליהם הוסיף "רחבה" – באור הדברים באריכות. וכפי שתארו רבינו יצחק די לאטש בספרו "שערי ציון": "והחכם הכולל ר' דוד דאישתיליאה חיבר חיבורים נאים, ופירש תורה שבכתב ותורה שבעל פה בסדור טוב ונאות ומקובל. קיבץ והכריע הדעות שהיו לפניו. אין כמוהו בכל הארץ".

לידינו הגיעו שלשה "בתים" בלבד: "בית תפילה" "בית מנוחה" ו"בית הקדש". ספרים אלו נדפסו בשתי מהדורות¹, ובשתייהן מבואות ארוכים וחשובים על תולדות המחבר וחשיבות החיבור². ספר נוסף – "בית אל" – היה בספרית לונדון עד מלחמת העולם השנייה ומאז אבד.

חלק "בית מועד" היה קיים משך מאות בשנים. השתמשו בו מהרי"ק³ תלמידיו⁴ וחביריו באיטליה. הרד"ק, רבינו דוד ב"ר חיים הכהן מקורפו, מביא ממנו בתשובותיו⁵. וייתכן שראהו אצל רבו, המהרי"י מינץ. רבינו שלמה סיריליאו מפרש הירושלמי, ורבינו אליהו הלוי, מרבני קושטא, השתמשו בספר "בית מועד"⁶ כך שכנראה בזמן גירוש ספרד היה עדיין נפוץ הספר בין החכמים. כשני דורות אחריהם מביא ממנו המקובל רבי אברהם אזולאי ומאז נעלם. בעל ה"פרי חדש"⁷ והרב חיד"א⁸ פוסקים ע"פ "ספר הבתים" גם מ"בית מועד", אבל מסתבר שחלק זה כבר לא היה בידם והם מביאים ממנו בכלי שני.

כתב היד שלפנינו נשמר באורח פלא בספריית מנזר, והתגלה רק לאחרונה. זהו כת"י של המרדכי, שנכתב באיטליה בשנת ר"י⁹ ע"י רבי נתנאל טרבוט, תלמידו וקרובו של המהרי"ק¹⁰. בגליונות כתב היד רשומות הגהות שעקרו הוא לקט מספרי קדמונים, וביניהם הקטעים שלפנינו. כנראה השתמשו בו חכמי הדורות – המהרי"ק, מהרי"ם פדאוה, מהרי"י מינץ וחבריהם.

קטעים אלו חתומים "בית מועד" ויש שהסיקו מכך שאלו חלקים מספרו של הרשב"א "עבודת הקודש הארוך"¹¹, המחולק כידוע ל"בית מועד" ו"בית נתיבות", והוא טמיר ונעלם¹². אכן, השוואה לספר הבתים מראה בעליל שזו לשונו בשאר ספריו: "ורבים מגדולי המפרשים" "שכתב" "ויש מי שפסק" וכו'. כמו"כ מובאים כאן הרב ר' זרחיה (= בעה"מ), בעל העיטור, רבינו חננאל ורבינו יעקב (= ר"ת) וכו' כדרכו בספר הבתים. יש לציין שבמקום אחד הוא מביא את הרשב"א וממשיך שראוי לחוש למה שהורה הרב ז"ל. מכת"י זה אנו מפרסמים את הקטעים שלפנינו והגנו מודים בזה למכון לתצלומי כת"י שאפשרו לנו את השימוש בו.

שרידים נוספים מספר זה קיימים במקור אחר. זהו עותק של ספר הלבוש שבגליונותיו הגהות מכת"י ק של המקובל רבינו אברהם אזולאי, בעל "חסד לאברהם". בהגהות חשובות אלו השתמש רבות הרב חיד"א

1 עיי' הרה"ג רמ"י בלוי, נ"י תשל"ח – ט, ועיי' הרה"ג ר"מ הרש"ל, ירושלים תשמ"ג.

2 משם לקחנו את קורותיו הנ"ל.

3 הביאו בשורש קנב (קנא).

4 ביניהם מעתיק כהנ"י שלפנינו.

5 סי' קנא. (אוצה"ג בערכו).

6 שו"ת זקן אהרן סי' רט.

7 שם הגדולים מ"ס ערך "בית מועד".

8 ראה להלן.

9 נשתמר בספריית המנזר בוורצ'לי. מסי' הסרט במכון: 923 30.

10 ר' שו"ת מהרי"ק החדשות, מכון ירושלים תשד"מ, מבוא עמ' מט.

11 ר' ספרי הרשב"א, הוצאת אורייתא ירושלים – תשמ"ו, מבוא עמ' קנה.

12 מלבד כמה קטעים שנתגלו בגניזה. ראה שם סוף ח"ב.

מוריה, שנה שש עשרה, גליון יא – יב (קצא – קצב), מנ"א תשמ"ט

והוא מביא מהן בספריו, ברכי יוסף¹³, מחזיק ברכה וחיים שאל. בין הגהות אלו יש גם הבאות מספר "בית מועד" וכנראה שכתב יד של החיבור היה בידי רבי אברהם אזולאי¹⁴.
עותק זה נמצא היום בספריית "מוסד הרב קוק" והנני מודה בזה לד"ר יצחק רפאל יו"ר הנהלת המוסד שאפשר לי לבדוק. יהי רצון שגם הגהות אלו יראו אור בקרוב.

ספר בית מועד הלכות יום טוב

(א) חולב¹ חייב משום מפרק². לפיכך אסור לחלוב אפילו ביום טוב³. הרב ר' זרחיה כתב⁴ אע"פ שאינה עומדת לאכילה מותר, שהחלב אינו מוקצה הואיל ודעתו לחלוב. ור"ח פסק⁵ אסור לחלוב כלל. והר"מ כתב בהלכות שבת⁶ אסור לחלוב, ובהלכות יו"ט לא הביא דבר מזה. והעיקר בידינו כפסק ר"ה⁷ והרי"ף ז"ל⁸ דפסקו חולב אדם עז לתוך קדירה שיש בה אוכל אבל לא לתוך כלי שאין בו אוכל.

בית מועד בהלכות יו"ט¹.

(ב) כתב הרשב"א⁸ בוסר [כולו⁹] למשקה⁹, לפיכך אסור לסוחטו ביום טוב¹⁰ לתוך הקערה שאין בה אוכל, אבל לתוך הקערה והקדירה שיש בה אוכל מותר. וכשם שאסור לסחוט בקערה כך אסור לשחק, ששחיקתו היא סחיטתו. עכ"ל.

13 סי' תל"ה, סי' תל"ז ועוד. וראה בספר הבתים (מהדי הרב בלוי), מבוא עמ' יח, ובסוף ספר בית מנוחה, עמ' קסג. ועי' בספר הנ"ל (מהדי הרב הרש"ר), מבוא עמ' 43.

14 מסתבר שהיה זה בהיותו בחברון שכן בכל מקום שכותב בהגהותיו "וכן המנהג" כוונתו לחברון ת"י. ראה בשער הספר שם ועי' בספר "אהבה בתענוגים" (פירושו של הרב אזולאי למשניות), מכון ירושלים תשמ"ו, מבוא עמ' 19.

1 סימנים א — ב כתובים על הגליון במס' שבת, ר"פ חבית. לכן הם חתומים "בית מועד בהלכות יו"ט". סימנים ג — ה נמצאים במס' ביצה עמ' 235 ולכן לא היה צריך לכתוב שהם מהלכות יום טוב.

2 שבת צה, א, קמד, ב; רמב"ם פ"ח מהלכות שבת ה"ז.

3 דמפרק אסור אף ביו"ט. דמפרק לדעת הרמב"ם שם, רש"י בשבת, הרי"ף בשבת פרק ז' והרא"ש שם סי' ב', הרמב"ן והרשב"א שבת צה, א, ועו"ר הוא תולדה דדש, לדעת הירושלמי בשבת פ"ז ה"ב וי"א ברש"י שם — הוי תולדה דקוצר; המאירי בשבת שם והשט"מ כתובות ה, ב, הוא תולדה דגוז; ר"ת בספר הישר סי' ס"ט ובתוס' שבת עג, ב, חייב משום ממחק; והיראים (השלם) סי' רע"ד — משום טוחן. וכלם אסורים ביו"ט.

4 בתחילת מסכת ביצה. ולשיטתו אפילו בשבת מותר.

5 שבת קמה, א. ועי' ברי"ף וברא"ש שם שהביאוהו והאריכו בראיות לדחותו.

6 פ"ח ה"ז. ועי' בהגמ"י סוף אות ח', ובמ"מ בהלכה י'.

7 רב האי גאון, הובא בבית מנוחה (כמהדי רמ"י בלוי עמ' רצד). גם הרשב"א כתב כן בשם הגאונים, אבל אפשר שכוונתו לבה"ג והלכות פסוקות שהביא הרי"ף בשבת, דף ס' ע"ב מדפי הרי"ף.

8 שם ובתשובה, הביאה הרמב"ן במלחמות שם. וכ"כ ר"ת בתוס' קמד, ב, ד"ה חולב, והרא"ש שם.

8א עי' עבודת הקודש בית מועד שער א' אות ד'. נוסח זה יותר מלא וייתכן שהוא מעבדה"ק הארוך.

9 השלמתי מסבא. ואולי צ"ל: רובו למשקה.

9א בענין סחיטת הבוסר נחלקו הפוסקים. הרא"ש, כלל כ"ב סי' א', נשאל לגבי סחיטת בוסר והשיב דפלוגתא דרבינו חננאל ורב אלפס היא, ומשמע דלא חילק בין בוסר לכל סחיטת ענבים. וא"כ כיון דבענבים קי"ל כרי"ף דשרי — אף בבוסר כן. ועי' בטור או"ח סי' ש"כ ובב"י ד"ה ומ"ש הרא"ש על הבוסר. וכן התיר הרב רבי יוסף פורת (כנראה בתוספותיו לשבת, המובאים בספר הישר סי' רע"ט) הביאוהו הסמ"ג, המרדכי במס' שבת פכ"ב סי' תל"ז, והגמ"י בהל' שבת, והוסיפו שלא הודה לו ר"ת. ועי' בסמ"ק סי' רפ"ב. וכתב הטור דסברת ר"ת דלא שרינן אלא בענבים, הראויים לאכילה, אבל בוסר אינו ראוי לאכילה, ואפילו האוכלו בטלה דעתו.

10 כ"ה במרדכי שלפנינו עי' בהערה הקודמת. ומכאן נראה שבשבת לכו"ע אסור. אבל במרדכי דפוס קושטא (בו השתמש רבינו הכ"י) ליתא תיבת ביו"ט ומשמע שהר"ר יוסף התיר גם בשבת. וכ"מ בטור סי' ש"כ.

מוריה, שנה שש עשרה, גליון יא — יב (קצא — קצב), מנ"א תשמ"ט

וראוי לחוש למה שהורה הרב. אע"פ שהיה נראה לנו היתר, שהדבר ידוע שמי הבוסר נפגמים מהיום למחרתו, והרי התיירו דיכת התבלין כדרכן ביי"ט מפני שמפיגין טעמן¹¹, אע"פ שהדיכה מלאכה גמורה¹². וכן היה לנו לומר בשחיקת הבוסר וכיוצא בזה מדברים המפיגים טעמם.

כתב הרב בעל העיטור¹³ מותר לסחוט דג לצירו אפילו לתוך הקערה שאין בה אוכל. והרשב"א כתב¹⁴ שלתוך הקערה אסור כדין פירות, שאסור לסוחטן לתוך הקערה, אבל לתוך הקדירה שיש בה אוכל מותר.

וחלות דבש¹⁵ שרסקן מעיי"ט ויצאו מעצמן מותרים.

אין יונקים מן הבהמה ביי"ט¹⁶.

גונח, והוא מי שיש לו צער חולי שרפואתו לינק חלב, יונק כדרכו, אע"פ שאין בו סכנה, שהיונק מפרק כלאחר יד הוא ובמקום צער לא גזרו¹⁷. וכתב רבינו יעקב¹⁸ דאפילו בלא צער חולי, אלא שמצטער לתאוה, מותר לינק ביי"ט¹⁹. ורבים מגדולי המפרשים כתבו שאין מתירים דבר זה אלא מפני צער חולי²⁰, וכן נראה.

בית מועד בהלכות י"ט¹.

ג) יש מלאכות אסורות אפילו לאוכל נפש²¹. ואלו הן, לקצור, לתלוש, לדרוש, לסחוט²², לרקד, לצוד²³, לחלוב²⁴, לחבץ²⁵, לגבן²⁶.

יש מן הגאונים²⁷ שפסקו שלוקין מן התורה על מלאכות אלו, ואפילו עשאו לצורך

11 ביצה יד, א.

12 כדעת רש"י בביצה רפ"ג. אמנם הרא"ש בכיצה שם, התוס', הר"ן, ורוב הראשונים ס"ל דאינה מלאכה מה"ת ביי"ט אלא שאסרוה רבנן, וכ"פ השו"ע שם. וע"ע להלן סי' ג', והערה 29.

13 מהד' רמ"י ח"ב דף קמו ע"ג.

14 שבת קמה, ב, ד"ה רב מתרץ.

15 דאסור לרדותן ביי"ט. שבת צה, ב.

16 רשב"א שם וש"פ, דיונק מפרק כלאחר יד הוא.

17 כרבי מרינוס, כתובות ס, א. וכ"כ הרשב"א בעבודת הקדש, בית מועד ש"א פ"ג.

18 ר"ת. עי' טור או"ח סי' שכ"ח.

19 הרי"ף בשבת פכ"ב ור"י בתוס' כתובות שם ד"ה גונח כתבו דאף בשבת שרי גם כשמצטער לתאוה.

20 עי' רשב"א בעבוה"ק ב"מ ש"א פ"ג: אפילו לינק בפיו אסור, בד"א שלא במקום צער חולי. עכ"ל. וכן בעור ראשונים.

21 כאן איירי במלאכות שאפשר לעשותן גם בערב יום טוב, ואין שום יתרון אם עושה אותן ביי"ט עצמו, שהרי לא יפוג טעמם וכדו'.

22 חייב משום מפרק (גמ' שבת קמה, א) שהוא תולדה דדש (רש"י שם קמג, ב ד"ה אין סוחטין), וא"כ דינו כדש. [כ"כ רוב הפוסקים ועי' אגלי טל ס"ק י"ז בהגה"ה דלדעת רש"י בשבת יח, א, סוחט הוא אב מלאכה. וע"ע לעיל הערה 3].

23 שאר הראשונים הוסיפו: הבורר והטוחן.

24 עי' לעיל סי' א'.

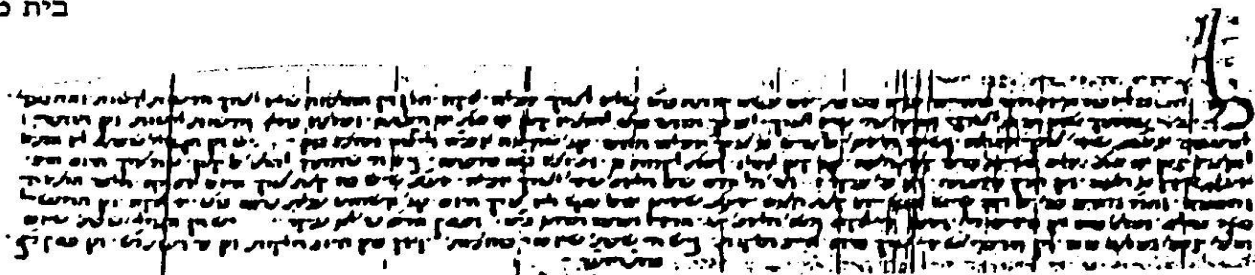
25 חייב משום בורר. שבת צה, א.

26 חייב משום בונה. שם. ודין מגבן ביי"ט נתבאר שם בדף קלד, א.

27 זה לשון רבינו שמואל בר חפני: "ל' מלאכות... אסורות ביי"ט כמו בשבת" (אוצה"ג יו"ט, תשובות סי' ע"ח).

מוריה, שנה שש עשרה, גליון יא—יב (קצא—קצב), מנ"א תשמ"ט

אוכל נפש²⁸. ויש מי שכתב²⁹ שאם עשאו לצורך א"נ פטור, אבל מכין אותו מ"מ. וכן נראה דעת הר"מ שכתב בזה הלשון: כל מלאכה שאיפשר לעשותה בערב יום טוב ולא יהיה בה הפסד ולא חסרון אם נעשית מבערב אסרו חכמים לעשותה ביום טוב כו'³⁰. ממה שכתב הר"מ אסרו חכמים נראה שאין איסור הקצירה ושאר דברים מן התורה³¹. והראשון נ"ל עיקר. בית מועד

(ד) כל מלאכה האסורה שחייבים עליה בשבת אם עשה אותה ביי"ט שלא לצורך אכילה לוקה. חוץ מן ההוצאה שלא לצורך מרשות לרשות, וההבערה, שמתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך. לפיכך מותר ביי"ט להוציא קטן או ס"ת או מפתח וכיוצא באלו מרשות לרשות. וכן מותר להבעיר אע"פ שאינו צורך אכילה. ושאר מלאכות כל שיש בו צורך אכילה מותר, כגון שחיטה אפיה ולישה וכיוצא בהן³².

יש מן הגדולים שכתב³³ לא התירו להוציא קטן או ס"ת אלא כשיש בדבר קצת מצוה, כגון קטן למולו וס"ת לקרות בו וכיוצא בזה במפתח. ויש מי שמתיר³⁴ להוציא כל קטן, שמצורך היום הוא, אע"פ שאין בו מצוה וכן הדין במפתח, וכן נראה עיקר. ונראה מלשון הר"ם³⁵ שכל מלאכה שאינה לצורך אכילה אע"פ שיש בה קצת צורך היום אסורה, מלבד הוצאה והבערה. והר"ר זרחיה³⁶ פירש כל דבר שיש בעשייתו קצת מצוה, אע"פ שאינו אוכל נפש ולא צורך היום, כגון השוחט עולת נדבה ביום טוב, אינו לוקה. וכן המבשל בשר בחלב וכיוצא בזה מן האיסורים ואכלו — אינו לוקה משום מלאכת יום טוב, הואיל ונהנה ממנו ביום טוב. ופסק הר"ם נראה לנו עיקר.

28 כ"מ מרש"י רפ"ג דביצה, וכך דייקו בדבריו הר"ן, היש"ש, הפני יהושע וש"א. וכ"כ הסמ"ג בשם ר"י בעל התוס'. וכע"ז שיטת הירושלמי בביצה פ"א ה"ח, כרש"י ולא כטעמיה. דרש"י כתב דכל מלאכה שיכול לעשותה מעיו"ט ולא יהא חסרון במאכל — אסור לעשותה ביו"ט. ובירושלמי איתא דילפינן מ"ושמרתם את המצות" דגם מלאכת אוכל נפש אסורה ביו"ט והותרו רק המלאכות מלישה ואילך. והוסיף ערוך השולחן סי' תצ"ה סס"ק ח' דבכרירה פליגי. ואולי זה הטעם שהשמיט רבינו דין בורר (לעיל הערה 23). וכן שיטת הרשב"א בעבודת הקדש, בית מועד שער א' אות א', הביאו הגר"א בביאורו לשו"ע שם, וע"ש שמנה בורר וטוחן בין האסורים מה"ת.

29 הרא"ש בביצה פ"ג סי' א' (וע"ש במע"ט), התוס', הר"ן והטור שם, וכ"פ השו"ע או"ח תצ"ה ס"ב. וע"ע בביאור הגר"א, במ"ב ובשה"צ שם.

30 פ"א מהלכות יו"ט ה"ה.

31 וכן דייקו ברמב"ם הר"ן ברפ"ג דביצה, הביאו הב"י בסי' תצ"ה, ונו"כ השו"ע שם.

32 עכ"ל הרמב"ם, פ"א מהלכות יו"ט ה"ד.

33 תוס' ביצה יב, א, ד"ה ה"ג, רא"ש וש"ר שם, טור סי' תקי"ח ועור"ר.

34 שיטת רש"י והרי"ף בביצה שם ע"פ ביאור הר"ן, דף ו' ע"א מדפי הרי"ף. ועי' להלן הע' 38 — 40, ובב"י שם שאר הראשונים פליגי וס"ל דאף לרש"י אסור, וכ"כ הפני יהושע בסוגיא דביצה שם.

35 שהובא לעיל.

36 בעל המאור שם בד"ה תני תנא.

מוריה, שנה שש עשרה, גליון יא—יב (קצא—קצב), מנ"א תשמ"ט

בית מועד

**** נא לשמור על קדושת הגליון / מתור מאגר פרוייקט השו"ת - אונ' בר-אילן ****

פסק הרב בעל ההשלמה מותר להדיח [ולשרות] הקטנית במים כדי שתהא הפסולת למעלה והאוכל למטה⁵⁰. והרי"ף⁵¹ והר"ם⁵² לא הביאו זה. ויראה לי שדעתם שאין זה כהלכה⁵³.

מותר לקלף שעורים הרבה ולאוכלם כדרך שמקלף שאר הפירות. ודבר זה מותר בשבת. בית מועד

50 כמעשה בית רבן גמליאל, ביצה יד, ב. וכ"פ ר"י הביאו הב"י בסי' תק"י.

51 שם, ז' ע"א מדפי הרי"ף.

52 במשנה תורה. אמנם בפיהמ"ש שם כתב להדיא דאין הלכה כר"ג וכמו שדייק רבינו בדבריו.

53 וכ"כ הב"י שם: כ"נ שהוא דעת הפוסקים שלא הזכירו זה.

הודעה ובקשה

נמצאים עתה בשלבי עיבוד ועריכה חידו"ת תשובות הגהות ודרשות מגאוני ישראל גדולי וחכמי פראג:

- א. רבי אברהם ברוידא.
 - ב. רבי יהונתן אייבשיץ [הופיעו ג' כרכים].
 - ג. רבי מאיר פישלס.
 - ד. רבי לייב פישלס.
 - ה. רבי יחזקאל לנדא (הנודע ביהודה).
 - ו. רבי זרח איידליץ.
 - ז. רבי יעקב גינצבורג מח"ס "זרע יעקב".
 - ח. רבי מיכאל בכרך [הופיעו ב' כרכים].
 - ט. רבי אלעזר פלעקלס מח"ס "תשובה מאהבה".
 - י. רבי בצלאל רנשבורג [הופיע כרך א'].
- כל היודע על מקום הימצאם של כתבי-יד, או כל מידע אחר הקשור לתולדות הגאונים הנ"ל או כתביהם, מתבקש להודיע ל: —

מכון ירושלים
מפעל תורת חכמי פראג
 ת.ד. 100, ירושלים

מוריה, שנה שש עשרה, גליון יא—יב (קצא—קצב), מנ"א תשמ"ט